
інклюзивних закладах освіти/ О. М. Таранченко // Дефектологія. Особлива дитина : навчання і виховання. – 2013. – №1. – с. 23-28.

An author marks that development of home інклюзивної education will not have desirable results, if to operate only the method of formal transference of foreign models of educational integration and інклюзії in the unchanging terms of studies and education of home general establishments, without the comprehension of their philosophy and theory.

Keywords: inclusive education, specialneeds, the philosophy of existentialism, axiological approach.

Отримано 19.9.2013

УДК [929Рождественська]:37. 011. 3 – 056. 29.

*Л. О. Ханзерук
О.В. Карпенко*

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД М. В. РОЖДЕСТВЕНСЬКОЇ В АСПЕКТІ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ В УКРАЇНІ

На тлі короткого історико-педагогічного аналізу розвитку вітчизняної теорії та практики виховання і навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, висвітлюється науково-практичний досвід М. В. Рождественської.

Ключові слова: історико-педагогічний аналіз, діти з порушеннями опорно-рухового апарату, науково-практичний досвід.

На фоне краткого історико-педагогического анализа развития отечественной теории и практики воспитания и обучения детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата, освещается научный и практический опыт М. В. Рождественской.

Ключевые слова: историко-педагогический анализ, дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата, научно-практический опыт.

Розробка сучасних вітчизняних методологічних та методичних засад спеціальної психолого-педагогічної допомоги дітям з порушеннями

опорно-рухового апарату вимагає уважного вивчення та аналізу досягнень вітчизняних науковців, які закладали перші цеглини у фундамент власне української ортопедагогіки. Ця молода галузь дефектології почала складатись у середині ХХ сторіччя та протягом часу свого історичного формування розвивалась як комплексна клініко-психолого-педагогічна наука.

Інтенсивне формування вітчизняної системи спеціальної освіти дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в Україні історично пов'язане з радянським періодом її розвитку, прийнятими на теренах СРСР єдиними науковими та організаційно-педагогічними підходами, оскільки до часу незалежності, вони визначались радянським законодавством та системою народної освіти. Зусиллями цілої плеяди радянських вчених розроблялись наукові підходи до практики виховання і навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в закладах освіти та сім'ї. Незаперечною роль у цій справі відіграли лікарі.

У формуванні клінічних засад навчання і виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату радянської доби особлива роль належить учениці Г. І. Россолімо – М. Б. Ейдиновій, кандидату медичних наук, завідувачці лабораторії диференційної діагностики церебральної патології Науково-дослідного інституту дефектології СРСР. З середини 50-х років під керівництвом ученої досліджувались питання диференційної діагностики і лікування різних форм ДЦП. Величезний досвід і безмежна любов до дітей, помножені на визнання активного співчуття хворій дитині, дали чудові результати. М.Б. Ейдинова починає боротьбу зі, властивим на той час лікарській практиці, скептичним ставленням до цієї категорії тяжкохворих дітей. Науковим кредом ученої була теза: "Безнадійних дітей немає". За її активної участі в різних республіках колишнього СРСР організовувались спеціальні центри з відновлювальної терапії, відкривались спеціальні дошкільні заклади, школи та санаторії для дітей з дитячими церебральними паралічами. Можна з упевненістю стверджувати, що з середини 60-х років, завдяки зусиллям таких науковців, як М. Б. Ейдинова, дитяча неврологія стосовно дитячих церебральних паралічів із констатуючої перетворюється у дійову, відновлювальну.

У 1974 році К. О. Семенова завершила розробку класифікації, згідно з якою було виділено 5 форм дитячих церебральних паралічів: спастична диплегія (хвороба Літгля); подвійна геміплегія; гіперкінетична форма; атонічно-астатична форма; геміпаратична форма. Було з'ясовано, що інтелектуальне недорозвинення не корелює з тяжкістю рухових порушень, а клініко-психологічна картина олігофренії характеризується атиповістю. Викладені положення не втрачають своєї актуальності на сучасному етапі розвитку теорії і практики дитячої неврології та спеціальної психології.

Протягом досліджуваного періоду у вітчизняній дитячій неврології,

психіатрії і дефектології була вивчена ціла низка інших нервово-психічних функцій, пов'язаних саме з ураженням рухової сфери: порушення розвитку мовлення, зокрема, його моторного компоненту; недостатність просторового гнозису; труднощі сприймання форми, співвіднесення елементів у просторі, правильного сприймання пропорцій і перспективи; недорозвинення уявлень про схему власного тіла тощо. Названі порушення виявлялись у динаміці психічного розвитку дітей з церебральними паралічами, що зумовлювало недостатнє формування орієнтувальних реакцій, особливості предметних дій, ігрової діяльності, шкільних навичок: рахунку, письма, читання.

Дослідження окреслених важливих теоретичних положень належать М. Б. Ейдиновій, Є. І. Кириченко, Р. Я. Абрамович-Лехтман, М.В. Іпполітовій, К. О. Семеновій, О. М. Мастюковій, М. Я. Смугліну, Е. С. Калижнюк, О. Л. Раменській, В. Ю. Кожевниковій та іншим. Вони слугували науковим обґрунтуванням змісту і методів навчання цієї категорії дітей та підлітків.

У цьому зв'язку, природно, загострювалася проблема підготовки кваліфікованих фахівців (як лікарів, так і педагогів), які знають онтогенез нервової системи дитини, відповідність розвитку нервово-психічних функцій віку, роль нервової системи у патогенезі численних захворювань дитячого віку, а також вміють виявляти причини затримки або викривлення розвитку та запобігати їм.

У кінці 60-х років на кафедрі олігофренопедагогіки та психопатології дефектологічного факультету КДПШ імені О. М. Горького розпочинає плідну викладацьку діяльність лікар-практик, кандидат медичних наук М. В. Рождественська. Вона читає цикл провідних медичних та дефектологічних дисциплін: психопатологію, невропатологію, клініку розумової відсталості, клінічні особливості затримки психічного розвитку, неврологічні основи логопедії тощо. Складність та точність навчальних курсів, великий обсяг клінічних термінів та специфічних назв потребували від лектора неабиякого хисту, щоб допомогти студентам об'єктивувати уявлення про будову і функції головного та спинного мозку, нервової тканини, вивчити етіологію, патогенез і клініку захворювань нервової системи, методи профілактики, діагностики та лікування. Є свідчення того, що колишні учні вже понад двадцять років зберігають конспекти її лекцій з невропатології та інших дисциплін, постійно звертаються до них [2, 148].

Як показав аналіз та узагальнення літератури, на кінець 60-х років, Україна (як і Російська Федерація, Білоруська і Казахська республіки) мала всі основні типи шкіл, однак, їх кількість далеко не задовольняла всіх дітей з порушеннями у розвитку, які потребували допомоги. Особливо складна ситуація в цей час простежувалась щодо шкіл для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату і тяжкими порушеннями мовлення. Діти зазначених категорій, здебільшого, навчались у

загальноосвітніх школах і переживали величезні труднощі, зумовлені неадекватною їх потребам ситуацією в освіті. [1].

Великою методичною допомогою фахівцям спеціальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату слугували укладені М.В. Рождественською рекомендації до вивчення особливостей інтелектуального дефекту у дітей з церебральним паралічем. Складність проблеми розумової відсталості у дітей з церебральним паралічем дослідниця пояснює атиповістю, клінічним поєднанням загального недорозвинення психічної діяльності з локальною симптоматикою. Діти з церебральним паралічем краще навчаються, ніж розумово відсталі, проте не встигають за програмою загальноосвітньої школи. Для цієї категорії школярів характерна інша форма інтелектуальної недостатності – затримка психічного розвитку.

Автор наголошує, що у складній структурі інтелектуального порушення необхідно розрізнити первинне недорозвинення інтелекту, що виникає внаслідок органічного ураження мозку, і вторинну індивідуальну недостатність, зумовлену специфікою захворювання. Це дозволило виділити основні клінічні варіанти затримки психічного розвитку у дітей з церебральними паралічами: первинна, що пов'язана з безпосереднім ураженням відповідних мозкових структур; вторинна, зумовлена вираженими рухальними порушеннями та умовами мікросередовища; змішана, з ознаками первинної і вторинної інтелектуальної недостатності.

Дослідниця підкреслює, що для виділення окремих клінічних варіантів інтелектуального порушення у дітей з церебральними паралічами, необхідний ретельний аналіз психопатологічної картини хвороби з урахуванням результатів психолого-педагогічного обстеження, а також детальне визначення соматичного, неврологічного стану мовлення, органів чуття. Виявлення найбільш збережених інтелектуальних функцій у таких дітей сприяє визначенню перспектив навчання, виробленню шляхів і методів корекції інтелектуальних порушень.

Позиціонуючи динамічний підхід до перебігу дитячих церебральних паралічів, М. В. Рождественська підкреслює, що лише правильна організація педагогічної корекції порушених функцій і медична реабілітація уможливлюють використання наростаючої функціональної активності мозку хворої дитини. За умов своєчасно розпочатого і правильно організованого виховання та навчання спостерігається позитивна динаміка і прогноз клінічних проявів порушення психічного розвитку [4].

Надто важливим для сучасної інтеграційної ситуації в освіті, слід вважати позицію дослідниці, згідно з якою вторинна інтелектуальна недостатність, за відповідних умов, може бути подолана і дитина надалі може навчатись за програмою загальноосвітньої школи. З віком дитини, дозріванням вищих відділів центральної нервової системи, відзначається

покращення інтелектуальної діяльності, розширення кола уявлень та інтересів, поступово вдосконалюється мислення дітей досліджуваної категорії.

Вчена зазначає, що недостатньо правильно організоване з дошкільного віку навчання і виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату призводить до вираженої педагогічної занедбаності, негативно позначається на рівні освіти й соціальній адаптації. У випадках інтелектуальної недостатності з вираженою клінічною симптоматикою, подальший психічний розвиток і компенсація дефекту залежать від багатьох чинників: тяжкості інтелектуального недорозвинення, вираженості локальних симптомів (агнозії, апраксії, порушень мовлення, церебральної астенії, епілептичних нападів тощо).

Оскільки до початку 70-х років інтенсивно розроблялись клінічні та лікувально-корекційні аспекти допомоги дітям з порушеннями рухової сфери, дидактичні та методичні проблеми вирішувались, головним чином, силами педагогічних колективів спеціальних шкіл, з опорою на матеріали загальноосвітньої школи. У процесі клініко-психологічного вивчення дітей цієї категорії, яке виявило значну своєрідність у структурі їх пізнавальної діяльності, було також з'ясовано поєднання порушень рухової сфери з іншими відхиленнями у розвитку, що вимагало більш глибокої розробки корекційно-педагогічного аспекту проблеми.

Не випадково, методичні рекомендації, підготовлені М.В. Рождественською для працівників спеціальних навчальних закладів як результат узагальнення її різнобічної практичної і наукової діяльності, слугували вагомим альтернативом. Директор Інституту інноваційних технологій Г. М. Нессен, у цьому зв'язку, підкреслює активну участь вченої у роботі Республіканського навчально-методичного кабінету спеціальних шкіл Міністерства освіти УРСР. Вона працювала над підготовкою методичних рекомендацій з багатьох важливих проблем практики корекційно спрямованого навчання школярів з особливостями психофізичного розвитку: нейропсихологічного дослідження школярів з неуспішністю (1975); вивчення дітей із затримкою психічного розвитку (1978); вивчення соматоневрологічних особливостей учнів з вадами слуху (1980); принципів організації лікувально-корекційної роботи у спеціальній школі для дітей із затримкою психічного розвитку (1986); організації лікувально-корекційної роботи у допоміжній школі-інтернаті (1986); вивчення і проведення лікувально-педагогічної корекції ускладнених форм затримки психічного розвитку (1990); вивчення особливостей інтелектуального дефекту у дітей з церебральним паралічем (1996) [2, 153].

Основна мета підготовлених М. В. Рождественською рекомендацій полягає у допомозі педагогам і медичним працівникам спеціальних шкіл-інтернатів у корекційній роботі з дітьми, які мають різні порушення розвитку. Автор описує основні принципи медичного обслуговування і проведення лікувально-корекційних заходів у

спеціальних школах-інтернатах, наводить методи клінічного обстеження дітей з порушеннями у розвитку, а також зазначає, що від ретельності та цілеспрямованості проведення останніх залежить постановка диференційного діагнозу та комплектування таких закладів.

На часі не знижується науковий інтерес до розвитку емоційної сфери дітей з порушеннями опорно-рухового апарату: їх схильності до невротичних і неврозоподібних розладів, у першу чергу до страхів (висоти, зачинених дверей, темноти, нової обстановки тощо), підвищеної лякливості у випадках неочікуваних подразників тощо. Не випадково, що ця тема увійшла до проблемного поля досліджень ученої. У 1980 році з-під пера дослідниці виходить стаття, яка висвітлює результати клінічних спостережень патологічного формування особистості у дітей і підлітків з церебральним паралічем [3].

Підкреслюючи відсутність чіткої класифікації особистісних порушень, недостатність вивчення механізмів виникнення патологічного формування особистості, їх клінічних форм та динаміки, М.В. Рождественська наводить результати власних клінічних спостережень і дослідження особливостей патологічного формування особистості дітей та підлітків з церебральним паралічем. Зокрема, дослідниця визначає чинники, які зумовлюють складний механізм виникнення патологічного розвитку особистості дітей та підлітків з церебральними паралічами, а саме: органічну недостатність центральної нервової системи і своєрідну структуру інтелектуального порушення, на основі якого формується патологічний розвиток; рухову неспроможність, що вимагає постійної допомоги; своєрідну психологічну атмосферу навколо хворої дитини; психогенні чинники, серед яких – ступінь усвідомлення власної неповносправності та реакцію особистості на порушення; біологічні зрушення в період вікових криз.

Наукова ерудиція М. В. Рождественської незаперечна: від клініко-психологічних особливостей дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку (розумова відсталість, затримка психічного розвитку, тяжкі мовленнєві порушення, дитячі церебральні паралічі, сліпота і слабозорість, ранній дитячий аутизм), організації лікувально-корекційної роботи з ними в системі спеціальних освітніх закладів до загальних положень психопатології дитячого віку, медичної та педагогічної деонтології. Вона автор понад тридцяти наукових публікацій, присвячених експериментально-клінічному вивченню психопатології дитячого віку, а також різним питанням дефектології.

Узагальнення науково-практичного досвіду М. В. Рождественської дає підстави стверджувати, що проблема спеціальної психолого-педагогічної допомоги дітям з порушеннями опорно-рухового апарату, висвітлена у її бібліографії, посідає домірне місце у вітчизняній науці та практиці. Невипадково, осмислюючи розвиток теорії навчання і виховання розумово відсталих дітей, вітчизняний історіограф олігофренопедагогіки академік В. І. Бондар високо оцінює внесок

українських вчених у розробку питань психіатрії, невропатології, клініки олігофренії. На думку вченого, дослідження М. В. Рождественської, а також її колег А. І. Селецького, О. Й. Теплицької, В. К. Кузьміної сприяли формуванню нових підходів до вивчення етіології і патогенезу недиференційованих та диференційованих олігофреній, виявленню особливостей порушень вищої нервової діяльності у дітей цієї категорії, а також створили підґрунтя для вивчення термінальних (граничних) станів. У результаті проведених досліджень розроблялися методи і засоби патогенно обґрунтованої терапії та компенсаторних механізмів [2].

Сподіваємось, що зроблена у недалекому майбутньому ретроспектива розвитку спеціальної психоло-педагогічної допомоги дітям з порушеннями опорно-рухового апарату в Україні, без якої неможливо прогнозувати перспективи розвитку дітей та підлітків цієї категорії та напрацьовувати заходи профілактики, гідно оцінить науковий і практичний доробок М. В. Рождественської.

Список використаних джерел

1. Эйдинова М. Б. Особенности развития детей с церебральными параличами и коррекционно-восстановительная работа // Дефектология. – 1969. – № 3. – С.18-22.
2. Кафедра психокорекційної педагогіки. Внесок викладачів кафедри у розбудову української дефектології: навчальний посібник. – Частина II. / За редакцією І. П. Колесника, Г. С. Піонтківської. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 147-158.
3. К вопросу об изучении патологического формирования личности у детей и подростков с церебральным параличом // Питання дефектології. Республіканський науково-методичний збірник. – Випуск 13. – 1980. – С. 50-55.
4. Методичні рекомендації до вивчення особливостей інтелектуального дефекту у дітей з церебральним паралічем / Укл. М. В. Рождественська. – К.: ІЗМН, 1996. – 40 с.
5. Методические указания по изучению раздела курса "Основы анатомии и патологии нервной системы" для студентов заочного отделения. – К., 1990.

Against the background of a brief historical-pedagogical analysis of the development of the national theory and practice of upbringing and educational of children with disorders of the musculoskeletal system, the scientific and practical experience.

Keywords: historical-pedagogical analysis, children with disorders of the musculoskeletal system, the scientific and practical experience.

Отримано 19.9.2013